

VIVÈNCIES PERSONALS D'UN SANTFELIUENC DE LA QUINTA DEL BIBERÓ A LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA: EN LLUÍS CRUZ MARTÍNEZ

EDUARD DE BATLLE
Llicenciat en història

Textos i
Documents

Introducció.

En aquesta entrevista s'expliquen les vivències que va tenir el Sr. Lluís Cruz Martínez, que va ser membre de l'anomenada *quinta del biberó* durant la Guerra Civil Espanyola de 1936-1939.

El Sr. Cruz va néixer a Serón (Almeria) el 1920, però com que el seu pare era guàrdia civil, es va traslladar amb la seva família a Sant Feliu de Llobregat quan tenia 2 anys. En la nostra ciutat ha transcorregut tota la seva vida.

De petit va anar a les Escoles Nacionals fins als 14 anys. Feia *Els Pastorets* al Centre Carlí, quan era petit. També va practicar el futbol amb els avantguardistes de Sant Feliu de Llobregat (era de l'Església) quan tenia 13 anys. Va aprendre l'ofici de mecànic a la fàbrica de Can Güell, fins que va anar a la guerra. Les seves preferències com a jove eren el cinema i el futbol, i hi anava amb la gent de la seva edat. I va arribar la seva incorporació a la guerra. Tenia 17 anys.

Per tal de situar-nos una mica en el context d'aquell moment, hem de dir que la República, proclamada l'any 1931, va veure's obligada a sostenir una guerra sense disposar d'un veritable exèrcit. El 30 de setembre de 1936 es creà l'Exèrcit Popular. A Catalunya, la importància de l'anarcosindicalisme mantingué el sistema milicià.

La conducció de la guerra fou defensiva fins ben entrat l'any 1937. A la vegada, l'exèrcit tenia mancances d'armament. La batalla de Terol, que al principi fou un èxit republicà, va donar moral a l'exèrcit, però aquest després va perdre la batalla. Seguidament es produí l'ofensiva d'Aragó, amb gran desplegament d'homes i

material bèl·lic per part dels nacionals enfront dels escassos mitjans de l'exèrcit republicà. Després de durs combats amb moltes pèrdues, els nacionals van obrir una gran escletxa i s'apoderaren de Lleida. Les tropes franquistes van prendre Balaguer, Tremp i Camarasa. L'exèrcit republicà, a finals de maig de 1938, va atacar Tremp i Balaguer. El resultat va ser d'empat.

A l'estiu de 1938 es produí la gran batalla decisiva: la de l'Ebre. L'Exèrcit Popular estava dessagnat; havia perdut territoris i la rereguarda estava desmoralitzada per la guerra, la misèria i els bombardejos. Tenia problemes de disciplina i preparació de comandaments. No tenia artilleria, i les armes, procedents de Rússia (que després de la Conferència de Munic eren cada vegada menys, fins que no en van enviar més) a través de la frontera amb França, no sempre arribaven, ja que la frontera no sempre estava oberta per passar-hi armes. Tot això creava molta desorganització. Tampoc tenien reserves d'homes per rellevar les esgotades tropes de l'avantguarda. Enfront d'això, els nacionals tenien armament modern amb avions i tancs –donats pels alemanys de Hitler i els italians de Mussolini–, així com homes i subministraments. La República no tenia el suport ni d'Anglaterra ni de França per qüestions del context internacional que es vivia llavors. Només van aconseguir participar-hi voluntaris de les Brigades Internacionals, però després foren desmilitaritzades i van marxar als seus països.

Els franquistes, com hem dit abans, tenien ajuda d'homes d'Alemanya (Legió Còndor) i d'italians; a més, en l'alçament hi participaren tropes mores del Marroc espanyol.

A Catalunya, les tropes republicanes van rebre armes txeques i soviètiques i es va fer la mobilització forçosa:

des de finals de maig de 1938, es reclutava tots els homes disponibles entre 40 i 18 anys (la quinta del biberó). Cal dir que en plena batalla de Terol (1938) i, per tant, abans de la desfeta d'Aragó, van ser mobilitzades les lleves de 1940 (quinta del biberó) i de 1929.

La desfeta d'Aragó obligà a incorporar les unitats militars sense pràcticament cap mena d'entrenament. Els combats van ser molt durs i amb molts morts. Va haver-hi, després, una fase d'atrinxerament. Finalment, el 16 de novembre de 1938 l'exèrcit republicà va retrocedir i va creuar el riu Ebre en direcció a Catalunya. La batalla havia costat 70.000 baixes republicanes, 200 avions, 1.800 metralladores i 24.000 fusells.

La batalla de l'Ebre, la més dura de la guerra, havia consumit les reserves humanes i econòmiques de Catalunya. La sensació que la guerra estava perduda va prendre cos entre la població. Franco va enviar el general Dávila a Catalunya amb 300.000 homes, 500 peces d'artilleria i 500 avions, amb dues ofensives simultànies contra les tropes republicanes. L'exèrcit de l'est (republicà) va ser atacat a Tremp cap a Artesa de Segre i Ponts. A partir de l'11 de gener de 1939 els franquistes tingueren èxit en ambdós fronts. La República va demanar la mobilització de les últimes reserves: homes de 40 anys i joves de 17. Dels 90.000 soldats republicans només 60.000 tenien fusell, i l'aviació estava aniquilada.

Cal dir que a banda de l'aïllament internacional que va patir la República, també hi van influir els enfrontaments polítics interns (per exemple, CNT contra comunistes, etc.).

La batalla de l'Ebre es produí en terres catalanes entre el juliol i el novembre de 1938, i va ser una carnisseria per a una part de la joventut catalana, i la carnisseria continuà fins a la derrota final de l'Exèrcit Popular a Catalunya el febrer de 1939.

La mobilització forçosa tingué com a conseqüència la incorporació a files de molts soldats que no compartien ni les idees ni els projectes polítics i socials de la República. Per altra banda, la disciplina al front s'imposà fèrriament i augmentà el nombre d'execucions sobre el terreny. Cal esmentar també la participació de soldats catalans en tots els fronts de guerra (a tot Espanya). I que la batalla més sagnant, la de l'Ebre, es fes en terres catalanes va ocasionar moltes baixes entre els soldats catalans.

Acabada la guerra, Lluís Cruz va ser represaliat per un

fet de justícia i per ser bona persona, i fou enviat al Marroc espanyol, on va complir tres anys de "mili". L'any 1942 va tornar a Sant Feliu de Llobregat, va trobar feina i va refer la seva vida civil el millor possible. Més tard es va casar amb Roser Balaguer Saladrigas –nascuda a Sant Feliu de Llobregat– i van tenir dos fills, Maria del Roser i Jacint. Va ser enllaç sindical durant quatre anys a l'empresa on va treballar, fins que es va jubilar. Avui dia segueix fent camí per la vida i ha volgut recordar aquells dolorosos temps per mostrar als seus cinc néts i a la joventut en general, el terrible drama que van haver de viure ell i d'altres. Molts van morir, ell va tenir més sort. Aquesta és la seva petita història.

1) LA GUERRA VA MALAMENT: NECESSITEN COMBATENTS

Com va ser que els cridaren a combat sent tan joves?

Suposo que la guerra no anava bé per a l'exèrcit republicà, i per manca de soldats van cridar els més joves. El maig de 1938 em portaren a la caserna del Born a Barcelona; el meu pare m'hi va acompanyar i no es va separar de mi fins que me'n vaig anar.

El meu pare era una persona que estava molt pels seus fills, tenia cura de nosaltres quan estàvem malalts i ens va procurar una formació laboral perquè tinguéssim un ofici. En una paraula, es preocupava per nosaltres. En acomiadar-me d'ell a la caserna, el meu pare no va poder contenir les llàgrimes.

2) EL PRIMER DESTÍ

On els van portar?

De la caserna del Born ens van portar a l'Estació del Nord a agafar un tren. Durant el recorregut cap a l'estació els soldats compraven biberons a les farmàcies, per això n'hi deien la *quinta del biberó*. En uns trens infestats de gent ens portaren a Vic; allà ens van donar menjar en unes cassoles que estaven contaminades, i tots vam agafar diarrea, i vam tornar a Barcelona, a casa. Al cap de dos dies ens van tornar a cridar, sota pena de ser declarats desertors.

Vaig tornar a Vic i després ens portaren a Golmés (Lleida); allà vaig fer amistat amb una noia de la meua

edat, 17 anys; parlàvem de cinema i d'altres coses; en aquell temps no pensava en el sexe. Temps després, el meu pare, que m'havia localitzat a Golmés, va venir juntament amb les mares d'alguns soldats de Sant Feliu de Llobregat que érem allà, com el Gavara, el Castells, el Salvat, el Trabal, el Claudio, el Galopa, el Salas i el Porcioles. Van ser amb nosaltres unes hores.

3) EL PRIMER CONTACTE AMB EL COMBAT

Els van portar a la rereguarda o a primera línia?

Després de la visita dels familiars, ens van fer formar i amb tot l'equip, molts escàs, vam caminar cap a Tàrraga. Allà ja se sentia el fragor del combat; ens vam parar a la tercera línia de foc. L'endemà repartiren fusells i munició, però en arribar a mi ja no en quedaven i m'ompliren tot el cos de bombes de mà!, penjant. Ens vam unir a la 72ª Divisió, 38ª Brigada, 4ª Companyia, formada per veterans de Madrid. Vam anar cap al Segre. Cada vegada se sentia més l'artilleria, i nosaltres, espantats, arribàrem a un punt de socors. Era ple de ferits, i el nostre temor anava augmentant. Allà se sentien laments, soldats que cridaven les seves mares, gent plorant... Era un drama.

Vam seguir endavant i els obusos queien gairebé als nostres peus, i van caure ja els primers morts. Em vaig treure les bombes que portava a sobre, ja que podia morir jo i la resta de la Companyia. El tinent de la Companyia, que es deia Francisco Sánchez, em va dir que jo seria el seu "enllaç" (jo no sabia què volia dir, creia que era alguna cosa que no comportava perill i que seria fora del combat). L'artilleria i els tancs de l'exèrcit republicà anaven cap endavant. Després vam fer trinxeres prop de l'exèrcit franquista.

4) ATRINXERATS

En quina situació estava en una trinxera?

Amb la manca de mitjans que teníem, les fèiem amb les baionetes, però en el meu cas, com que no tenia fusell ni tampoc baioneta, la meua trinxera la vaig fer amb una baioneta prestada i el plat de menjar per treure la terra. Eren forats de 30 centímetres de fons, i de llarg, el que feia el cos. No et podies moure, ja que els Junkers alemanys bombardejaven; a alguns els va servir de tomba. A vegades hi passàvem hores sense poder menjar ni beure. Ens canviaven de trinxera, caminant algunes hores, rellevant els que havien estat en

d'altres. Hi havia trinxeres de primera, segona i tercera línies de combat. Les de la primera línia eren ja molt més grans, segons el terreny. Algunes es feien a peu de muntanya, com a Camarasa. Allà dins feies la vida, de vegades disparant o portant "partes" de guerra, i altres cops hi havia calma. Un dia ens portaren al sud, a Vallfogona de Balaguer. Hi arribàrem de nit, i va ploure molt, i les trinxeres s'ompliren d'aigua. Per dormir fèiem un forat, dins de la trinxera, per posar-hi els peus, i un altre per posar-hi el cul. En aquesta trinxera vam ser-hi un mes.

5) AFRONTAR LA MORT

Quina tasca, primordialment, tenia assignada en el front?

Com abans he dit, em van nomenar "enllaç"; jo havia de portar "partes" de guerra, ja que no hi havia telèfons, al lloc del comandant, i viceversa. Sempre que es podia es portaven de nit, però de vegades no. De dia mirava per on podia baixar, però de nit no veia res i l'únic pel que et podies guiar una mica eren els estels. Al principi, de nit em colpejava amb els arbres; després, en pujar mirava la línia de la muntanya amb el cel. Amb el temps vaig anar coneixent on trepitjava. Abans de sortir de la trinxera, treia el cap i mirava a ambdós costats per buscar un forat on protegir-me en anar avançant; sortia ràpidament, arrossegant-me per terra amb els colzes i el fusell en mà per no ser descobert, però l'enemic estava a l'aguait i les metralladores et disparaven al menor moviment. Moltes vegades sentia els trets als talons. Una vegada vaig poder veure tres enllaços que no tornaren més, un el vaig trobar mort. Jo havia de portar tres o quatre "partes" diaris, segons es requeria. El meu pensament llavors era que sent tan jove encara no havia arribat la meua hora. Pensava que cap bala em tocava. Tenia un pensament positiu i vitalista. Quan m'ordenaven sortir, no ho feia per ganes de fer-ho, ho havia de fer, si no, m'afusellaven. Tota la precaució que prenien era innata, era com si ho hagués après en un ensinistrament, però a mi no m'havien ensenyat res. Era instint de supervivència. Potser també altres enllaços pensaven com jo, i en canvi ells van morir. Jo vaig tenir molta sort.

6) EN MIG DEL COMBAT

Quina missió més perillosa li van manar?

Una vegada l'artilleria franquista va tirar contra els

tancs republicans, i aquests erraven el tret i el dirigien cap a les nostres trinxeres. El tinent em va ordenar que anés a dir als dels tancs que rectificuessin el tret. Jo pensava que no podia avisar-los en mig del combat. Vaig sortir de la trinxera i vaig passar entre els obusos dels franquistes i els trets de les metralladores, arrossegant-me amb els colzes fins a arribar a un tanc dels nostres; amb el fusell vaig colpejar les cadenes perquè el tanquista em sentís, i li vaig dir que rectificuessin el tret, i això va fer. Jo vaig tornar cap a la trinxera i en arribar el tinent em va abraçar. Sembla pel·lícula, però és la veritat.

7) MEDALLES

Tenim entès que van proposar condecorar-lo?

Sí, després de la missió d'avis als tancs, el comandant republicà em va prendre el nom per donar-me una medalla. Posteriorment, també em van proposar per a una altra.

8) DE VEGADES: CALMA

Com era la vida en el front?

El menjar no era ni abundant ni bo, però de vegades, quan t'enviaven a primera línia, et donaven cigrons dels bons i fins i tot vi; aquest era tan fort que en el fons del plat et deixava un pòsit que els veterans deien que era pólvora; després de beure'n anaves com drogat.

A vegades et donaven tabac. Quan hi havia enfrontament i senties les metralletes, t'havies de protegir tirant-te a terra. De vegades havies d'avançar a un altre lloc del front, corrent i ajupint-te. D'altres havies de retrocedir. Quan hi havia calma escrivia a la família, jugava a cartes... Vaig escriure un diari que vaig perdre juntament amb altres coses en una escapada precipitada.

També pensava en la sort dels meus germans que no passaven perill. Quant als pertrets, no hi havia fusells per a tots ni municions. I quant a la preparació dels comandaments, el meu comandant era tramoista de teatre i el meu tinent era sastre, i no sabia ni llegir ni escriure, jo havia d'escriure-li els "partes".

Per a mi, el de davant no era el meu enemic, simplement un soldat com jo que disparava, igual que jo, perquè no em matessin. És a dir, no senties odi cap al contrari, simplement era una qüestió de supervivència.

9) COMPANYS DE JOVENTUT

Va coincidir amb algú més de Sant Feliu per aquelles terres?

Sí, va coincidir que érem uns quants de Sant Feliu durant un temps, amb alguns més que amb d'altres; per exemple, vam estar en Salas, en Castells, en Salvat, en Jesús Trabal i en Claudio.

Fins i tot, una vegada, davant un atac de l'artilleria franquista, el tinent i jo vam sentir que algú deia: "Cruz, Cruz!"; em vaig girar i era en Jesús Trabal que estava ferit. El tinent em va dir que el deixés, però li vaig dir que no el deixaria, i el vaig carregar a l'esquena durant mig quilòmetre i el vaig portar a la rereguarda, i vaig tornar una altra vegada amb el tinent.

Posteriorment, en un permís em vaig trobar en Traval a La Unió Coral, amb el cap embenat, i li vaig explicar el que havia passat, ja que ell no es recordava de res. En una altra ocasió, érem uns quants de Sant Feliu i feia poc que hi havia hagut un enfrontament; vam veure que en Salvat no hi era i vam anar a buscar-lo, recorrent el camp de batalla a pocs metres dels franquistes; arrossegant-nos miràvem entre els morts, però en Salvat no hi era. Pel que sabem el van ferir i el portaren a l'hospital.

10) ESCAPAR DELS "MOROS"

Va haver-hi lluita cos a cos?

Després de cinc atacs fallits per part nostra, els franquistes atacaren la nostra trinxera. Ens vam defensar com vam poder, però l'avanç del contrari fou més fort, i aleshores vam decidir aixecar les mans i rendir-nos. Els que arribaren a la nostra posició eren moros que amb la baioneta calada anaven matant els meus companys a dreta i esquerra, i jo vaig pensar: "tu ets el següent"; vaig fugir i el moro anava darrere meu i em deia: "date paísa", que volia dir que em rendís (però per matar-me). Vaig travessar la trinxera, que era en zigzag, i em vaig poder escapar, però d'altres van morir.

11) UN ERROR COSTA MOLT CAR

Els camins o direccions a seguir estaven ben delimitats?

Un dia ens ordenaren anar cap a una trinxera que era

molt a prop de l'enemic; vam caminar quinze minuts i vaig dir al tinent que no anàvem bé, perquè ens estàvem acostant als franquistes. El tinent va dir que havíem de seguir ja que el capità anava endavant. Al cap d'una estona els franquistes van llançar bengales i les metralladores disparaven sense parar; molts queien morts. El tinent, altres i jo ens vam posar en un canal d'aigua i vam poder salvar-nos. Després, seguint el canal i com que jo coneixia el camí, vam tornar a la nostra anterior trinxera. Va haver-hi morts i ferits, i pocs ens vam salvar. Això va succeir a Vallfogona. Pel que es va saber, ens havien enviat de "reconeixement". Va sortir car. En realitat, es van equivocar de direcció.

Al cap d'uns dies, ens enviaren a una altra zona cap a Termes. Ens vam posar en unes trinxeres; a prop hi havia uns xops des dels quals francitadors enemics ens tiraven, i van tocar uns quants.

Un veterà de Madrid amb un fusell metralladora txec va escombrar els arbres i va matar els francitadors. Haig de dir que quan els companys cauen en combat, no t'adones que falta un i l'endemà un altre.

12) EL DIA QUE VAIG FER 18 ANYS

Segons sembla, a Camarasa va haver-hi molts morts...

Sí, un dia l'artilleria republicana disparà contra els franquistes i nosaltres vam atacar travessant el riu que portava dos pams d'aigua; tot va ser molt fàcil i vam fer retrocedir el contrari; després l'artilleria franquista disparà i ens vam fer enrere, però en arribar al riu, aquest havia crescut dos metres (pel que se sap els d'en Franco havien obert la presa de Camarasa) i allà va haver-hi molts morts, per trets i ofegats. Jo no vaig poder sortir perquè les metralladores disparaven; després, a la nit, vaig poder abandonar el riu. Això em va passar el mateix 25 d'agost de 1938, el dia que complia 18 anys. Vaig estar deu mesos al front i mai vaig patir cap ferida.

13) DESCANS

Va gaudir alguna vegada de cap permís?

Sí, fou quan vaig agafar paludisme i estava malalt i molt dèbil. Una infermera es va apiadar de mi i em donaren quinze dies de permís a Sant Feliu amb la meua família. Ho vaig passar el millor que vaig poder i després vaig haver de tornar al front, a Tàrrega.

14) EL FUTBOL

Va poder aconseguir un altre destí no tan arriscat?

Ho vaig intentar. Vaig fer un examen al Cos de Tren a Albalate del Arzobispo, on eren els meus germans Pedro i Miguel, però no ho vaig aconseguir. El que sí que vaig obtenir van ser quatre dies de bon menjar i lilit lluny del front, gràcies al futbol.

Feien un examen de futbol en la Comandància, a Linyola. Organitzaren un partit de futbol; allà tots volien lluir-se individualment per ser fixats per a l'equip del cos i així deslliurar-se de la primera línia. En una de les jugades, l'extrem dret llançà una passada cap a la porteria a mitja alçada i jo vaig saltar en planxa de cap i vaig marcar gol. Em fixaren. Acabats aquests dies, vaig tornar a la meua trinxera.

15) EL COMENÇAMENT DE LA FI

Què va passar en l'anomenada "ofensiva de Catalunya"?

En tornar al front, els franquistes trencaren les línies de defensa i tots vam retrocedir de pressa –jo tenia el taló amb pus, però davant el perill no vaig poder curar-me'l–; vaig haver de pujar i baixar un parell de vegades a portar "partes" al comandant i al tinent, i vam haver de retirar-nos. Corries però guardant una certa distància de la Companyia per no ser declarat desertor. En el camí em vaig trobar un de Badalona que es deia Remigio: tenia un tret al ventre, el vaig carregar uns quants metres però el vaig deixar en una falda dient-li que els franquistes el recollirien i el curarien. Al final arribàrem a un turó a prop d'Artesa de Segre i ens vam parapetar. Després ens reorganitzàrem. L'artilleria i les metralletes es disparaven mútuament.

16) RETIRADA I DESBANDADA

Van poder aguantar molt així?

No, els franquistes en ordre continuaven avançant i nosaltres retrocedint. La situació era cada vegada més dramàtica. Vaig haver de portar tres o quatre "partes" al comandant i tornar per donar les ordres d'aquest. En l'últim, el comandant digué que ja em coneixia, i em va prendre el nom una altra vegada per donar-me una altra medalla. Em digué que davant la situació, era millor que ens retiréssim i que anés a dir-ho al tinent Sánchez,

però que si veia que no podia, em quedés allà amb ells. Abans de tornar vaig tenir un moment de dubte: salvar-me quedant-me en un lloc més segur, però no ho vaig fer, pensant en els companys que esperaven les notícies del "parte".

En comunicar-ho al tinent, el comissari polític no volia retirar-se, i ambdós van treure les seves pistoles amenaçant-se, però després d'algunes paraules el tinent i uns quants ens retiràrem i el comissari i d'altres es quedaren (quasi segur que no van sortir ben parats). Com que jo coneixia el camí, arribàrem a la Comandància, però allà no hi havia ningú.

Quan va haver-hi la retirada general, hi havia un gran desordre i cada vegada faltava més gent entre nosaltres. No hi havia comandaments ni suboficials ni ningú.

Els franquistes ens trepitjaven els talons; en arribar a Agramunt, anàvem buscant menjar, perquè feia dies que no menjàvem. Els franquistes entraren per l'altra banda del poble i ens van disparar; ens vam escapar de miracle.

Al final, vaig dir a en Salas que el millor era anar retrocedint i anar cap a casa, caminant de nit i descansant de dia, acostant-nos a la Companyia per no ser declarats desertors, però cada vegada la distància era més gran.

17) EL RETORN A CASA: PENÚRIES

Cap problema de tornada cap a Sant Feliu?

Sí. Com deia, hi havia desbandada en la banda republicana. En Salas i jo arribàrem a Calaf i des de les muntanyes es veia Montserrat, la qual cosa ens va servir d'orientació; pujàvem i baixàvem per les muntanyes i així podíem anar veient l'horitzó, i evitàvem les carreteres. Menjàvem herbes i anàvem sense sabates. Més endavant vam haver d'agafar una carretera i allà, en un control, ens van parar i ens van portar a Olesa de Montserrat; allà ens van fer un consell de guerra per desertors.

18) DESERTORS: EXECUCIONS

Com es van lliurar de la mort?

Al cap de dues hores van sortir un xofer del camió que

ens havia de portar i dos guàrdies d'assalt i ens van dir que anéssim a Igualada, on ens afusellarien. Com que era el mes de gener de 1939, els dos guàrdies van seure a la cabina i el xofer em va dir que en el trajecte hi havia repetjò i que ell faria un canvi de marxa i així podríem saltar del camió –no anàvem lligats–. Així ho vam fer, i vam salvar la vida. Caiguérem en un barranc i vam anar corrent en direcció al riu Llobregat, i el travessàrem per Castellbisbal. Ens amagàvem de dia i caminàvem de nit, seguint la via del tren.

Vam arribar a Sant Feliu després de caminar quatre dies. Estàvem esgotats. En Salas es va refugiar a casa meua i vam esperar que les tropes d'en Franco entressin a Sant Feliu; llavors ens vam presentar a les forces d'ocupació.

19) DESPRÉS DE LA GUERRA: CÀSTIG

Així va acabar tot?

No, a mi em van "convidar" a pertànyer a la Falange per poder quedar-me a Sant Feliu. Un dia que s'havia de fer una festa m'enviaren a casa d'un "roig" a requisar-los menjar, però en veure la dona i la filla plorant, se'm va encongir el cor i els vaig dir que no els agafaria res ja que pensava que les tropes franquistes no farien això. Aleshores em van treure la feina que tenia i m'enviaren a Burgos i més tard al Marroc a fer la "mili".

Allà vaig estar tres anys, quasi no hi havia menjar i sí molta corrupció en la distribució d'aliments. Cap al final em van preguntar si volia anar amb la Divisió Azul a Rússia, ja que llavors jo em presentava de voluntari en totes les missions i tasques al Marroc, però vaig dir que no.

Posteriorment em vaig apuntar de voluntari per anar a Guinea Equatorial (antiga colònia espanyola), però en arribar a Tànger ens donaren el llicenciament i ens portaren a Barcelona. Era l'any 1942. A partir de llavors vaig començar la vida civil. Vaig buscar feina, em vaig casar, vaig tenir dos fills i actualment tinc cinc nés.

Tota una aventura (segurament que ell, en el fons, tenia un esperit aventurer). No obstant això, devia ser una experiència terrible i desitja que mai torni a passar res semblant.